

Belkisa Dolić

ELEMENTI POPULARNE KULTURE U ROMANU ORHANA PAMUKA “ZOVEM SE CRVENA”

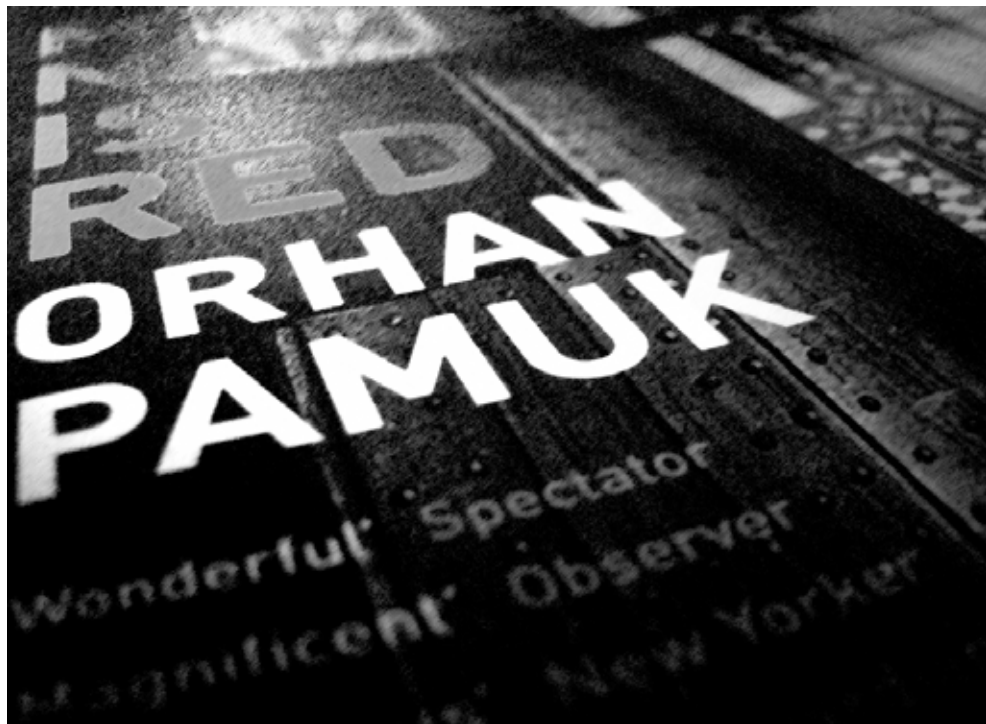
Sažetak

Cilj članka je da istraži neke značajne smjernice kulturalizma te elemente visoke i niske kulture u romanu “Zovem se Crvena”, autora Orhana Pamuka. Pamuk kao najčitaniji i najomiljeniji turski književnik dao je niz djela kojima je uspio ostvariti internacionalnu karijeru. Dokaz tome je i Nobelova nagrada za književnost i druge nagrade koje ovog književnika stavljaju u sami vrh. Roman o kojem će biti riječ u tekstu što slijedi, osigurao je Pamuku sakralno mjesto u panteonu svjetske literature, a u ovom članku će biti prikazan kao primamljiva ljubavna priča, originalan triler i fascinirajuća pripovijetka o razlikama u istočnjačkim i zapadnjačkim shvatanjima vjere, umjetnosti, a samim tim i života. Krajnji cilj je da se dokaže kako kulturalni studiji, a u sklopu njih popularna kultura, postaju dominirajući elementi modernističkih i postmodernističkih romana i da je spoj književnosti i kulture postao neraskidiv.

Ključne riječi: *popularna kultura, sinkretizam, identitet*

Sinkretizam jednog identiteta

Čovjek koji oscilira između najrazličitijih vrsta umjetnosti (slikarstva, arhitekture, i književnosti), istovremeno moderni zapadnjak i zakleti istočnjački tradicionalista, autor koji je od strane publike do začuđujuće mjere omiljen, ali s druge strane i omražen. Ne postoje dvije osobe na svijetu, posebno ne u književnosti za čije ime bi se vezalo toliko oksimorona.

Riječ je o originalnom i nadasve samom sebi protivrječnom¹, a ujedno i savršeno skladnom i jasnom Orhanu Pamuku. To je jedini turski književnik kojem je pošlo za rukom ostvariti internacionalnu karijeru nezapamćenih razmjera, pobrati najprestižnije domaće i inozemne književne nagrade uključujući i Nobelovu nagradu za književnost koja mu je osigurala sakralno mjesto u panteonu svjetske literature.

Islamistički krugovi u Turskoj su se pitali zašto su ga zapadnjački književni kritičari i čitalačka publika

1 Da je Pamukova osobnost oduvijek bila istkana od niti kontradiktornosti, najbolje govori činjenica da je u djetinjstvu i mladosti maštao o tome da postane slikar, no ipak se odlučuje za studij građevinarstva kako bi ispunio san roditelja i nastavio koračati već utabanom stazom svojih predaka (otac i djed su bili inženjeri). Ipak, njegov duh ne dozvoljava sputavanje ni zbog najplemenitijih namjera – ispunjavanja želje svojim najmilijima - pa se prebacuje na žurnalistiku i time približava onom zanatu koji mu najbolje leži, a da toga nije bio svjestan do dvadest i druge godine života. Naravno riječ je o jednom manuelnom zanatu koji se služi perom i inspiracijom kao alatom.

tako srdačno prihvatili, stavljajući ga rame uz rame s Borgesom i Calvinom. Kritike u daljnjem tekstu su samo neke od onih kojima je počašćen.

U *Daily Telegraph*, jednom od najčitanijih dnevnih listova koji se distribuiraju u cijeloj Velikoj Britaniji i na međunarodnoj razini, britanski književnik i književni kritičar Tom Holland je povodom romana *Zovem se Crvena* rekao da Zapadnjaci mogu biti zahvalni što postoji romanopisac poput Pamuka koji je most između njihove kulture i podjednako bogatoga naslijeđa Istoka.

Slični komentari su bili i na američkom „tržištu“:

Pamuk pokazuje strpljenje i kompetenciju devetnaestostoljetnih majstora proze i njihovih nasljednika Prousta i Manna. Knjiga Zovem se Crvena koristi umjetnost minijature kako bi istražila dušu nacije. (Updike, 2001:92)

Čak je i na južnoslavenskim prostorima ovaj roman zdušno prihvaćen i pohvaljen. Tako naprimjer dr. Mirjana Marinković, upravnik Katedre za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu, za roman *Zovem se Crveno* kaže da bogatstvom jezika, obiljem slika, asocijacija, poniranjem u bit islamske civilizacije i njenim dodirima s renesansnim duhom, jedinstvenom kompozicijom i strukturom djela Orhan Pamuk potvrđuje da je jedan od najvećih pisaca dvadeset prvog stoljeća.

Da li je takav gostoljubiv prijem možda iz razloga što je kritički pristupao islamističkoj tradiciji radi podilaženja postulatima Zapada, pitali su se turski ortodoksni islamistički krugovi. On se naravno ne slaže s tom konstatacijom što argumentiraju njegove sljedeće izjave:

Moj moto je uvijek bio: budi hrabar, budi zapadnjak što možeš više i isto toliko pokušaj biti istočnjak, istovremeno tradicionalan. Ljudi često misle da su te dvije stvari oprečne, ali što više ideš u oba pravca, više će se elektriciteta naći između ta dva pola. Mnogo puta sam u Turskoj sreo ljude, pogotovu među onima koji sebe zovu modernima, prozapadnim, da se plaše prihvatiti tradiciju. Postmodernizam jeste takav da vas može učiniti tolerantijim, pokazati vam put u kojem možete biti otvoreniji za tradicionalne utjecaje. Što se tiče utjecaja, stvari, po mom mišljenju, ovako stoje: Cervantes je pisac koji je apsolutno bio pod utjecajem Istoka, on je, uostalom, bio i zatočenik u Alžiru. On je, svakako, utjecao na Hoffmana i Edgara Allana Poea, a oni na Kiplinga. I onda dolazi Borges. Sve njih je nemoguće predstaviti isključivo preko kodova zapadne civilizacije. Moje knjige je nemoguće čitati isključivo u „istočnjačkom“ ključu. (DANI, 2000, br.176)

Pamuk je neko vrijeme živio u Sjedinjenim Američkim Državama (New York, gdje na Sveučilištu Kolumbija predaje kao gostujući naučni radnik) i ne poriče da mu je tamo bilo lijepo, ali Istanbul² smatra svojom zemljom i inspiracijom. To nas i ne treba čuditi jer po Terry Eagletonu biti u dvostrukoj poziciji, znači biti *istodobno unutar i izvan neke pozicije, zaposjesti teritorij i istodobno skeptično zastajkivati na granicama, to je mjesto odakle često dolaze najintenzivnije i najkreativnije ideje.* (Eagleton, 2005:43).

Pamuk je porijeklom iz prozapadno-evropski orijentisane obitelji koja je potiskivala istočnjačka načela i on sam često ima običaj reći da kad se nešto potiskuje u prošlosti uvijek ispliva u budućnosti i da je on baš to što ispliva.

Stvaralaštvo sa dva fronta

Pitanje identiteta, ljudska otuđenost i izgubljenost kao posljedica konflikta islamskih i evropskih vrijednosti motiv je koji prožima cjelokupno stvaralaštvo Orhana Pamuka, čime potvrđuje tezu Edwarda Seida da je *narativ u središtu svega onog što su istraživači i pisci govorili o stranim i dalekim krajevima svijeta; on je postao i metod kojim kolonizirani narodi dokazuju svoj vlastiti identitet i postojanje svoje vlastite historije.* (Said, 2000:4).

Tako i Pamuk, erudita izuzetnoga književnog talenta donosi naslove u kojima je identitet osnova: *Dževdet-beg i njegovi sinovi, Bijeli zamak, Crna knjiga, Skriveno lice, Novi život, Snijeg, Istanbul.*³ I taman kad pomislite da ne može nadmašiti visoki horizont očekivanja koji je sam sebi kod publike nametnuo, izlazi novi roman i plijeni pažnju kao da je tek probio led: *Zovem se Crvena*, roman u kojem će autor *imaginativnim rekonstruiranjem prošlosti preispitati odnos između fikcije i historijskih činjenica narativiziranjem historijskog znanja o prošlosti Osmanskog carstva, ali i demaskirati tekstualnu iluziju kao i duhovnu i kulturnu povijest Turske.* (Denić-Grabić, 2010: 92).

2 Iako je zbog svojih romana bio izložen prijetnjama i javnom prozivanju u negativnom kontekstu, ipak u Istanbulu ima poseban tretman, tretman razmaženog kraljevića kojeg svi poznaju kao autora vrhunskih djela koja bivaju prodana u tiražima preko dvjesto hiljada primjeraka. Zašto bi onda išao u neku drugu zemlju i tamo pod političkom ili nekom drugom vrstom azila živio kao građanin drugog reda.

3 To su svojevrsni bestseleri, prozni spektakli koji su svojom kontraverznošću, kompleksnom, uznemirujućom „pitkom“ fabulom, te dubokom psihološkom razradom likova uzdrnali najprije tursku, a potom i širu javnost.

Radnja njegovog najslavnijeg romana *Zovem se Crvena* smještena je u šesnaesti vijek, u Istanbul, grad koji se u to vrijeme nalazi na razmeđu dviju potpuno različitih kultura i civilizacija, grad koji teži prozapadnjačkim vrijednostima, a odiše nekom misterioznomorijentalnomljepotomimelanholijom. Samim tim što je na granici, to je grad sa najmanje dva identiteta, a to odmah podrazumijeva da će se svako u njemu „pronazati“, jer *identitet nije dan jednom za svagda, on se izgrađuje i preobražava tijekom cijeloga života*. (Maalouf, 2002:27).

Izvan zidina raskošnog dvora caruju bijeda, bolesti, tenzije i nezadovoljstvo. Osmansko carstvo je tako blizu pada u ponor iz kojeg nema povrata. To, dakako, ne znači da i neprijatelj treba znati kakav krah i autodestrukcija prijeti nekad najjačem kraljevstvu, pa Sultan naručuje knjigu u slavu svoje vladavine koja će prikazati svu veličinu i snagu Otomanskog carstva. Ručno ispisane i oslikane knjige, sa motivima perzijskih šahova, veličanstvenih harema i palača, šejtana i džina, bile su izuzetno rijetke, skupocjene i namijenjene samo elitnijem sloju društva. U tu svrhu slutan zatraži da se okupe najbolji iluminatori u zemlji čija je tajna zadaća da oslikaju knjigu u stilu tadašnjih evropskih majstora, odnosno u stilu renesansnih slikara. Međutim, ta figurativna umjetnost se smatrala antiislamističkom, pa je kao takva predstavljala životnu opasnost za izvršitelje naloga, zbog čega nijedan iluminator ne smije vidjeti knjigu u cijelosti.

Pokretač radnje je nestanak jednog od minijaturista, a zatim niz ubojstava koja na zahtjev Sultana moraju biti rasvijetljena za tri dana. Jedini trag koji vodi razjašnjenju *misterija* nalazi se u nedovršenim iluminacijama. Ovim načinom građenja teksta, dakle uvođenjem fikcije u povijesni kontekst, Pamuk reprezentira fikcionalni karakter i logiku na kojoj se razvija tekst, a to je jedna od osnovnih osobina metaprozničkih tekstova - *opozicija između građenja fikcionalnog sveta koji sledi logiku tradicionalnog realizma, i postupka ogoljavanja te iluzije, kojim se čitaocu skreće pažnja na status teksta kao artefakta*. (Lukić, 2001: 97).

U tu naizgled kriminalističku tematiku unosi se jedna mladalačka ljubav koja je nasilno prekinuta u samom začetku i nastavlja se u zreloj fazi njenih aktera, te religijske i filozofske rasprave najprije o suštini umjetnosti, poimanju ljubavi, života, smrti a samim tim i svijeta općenito.

Elementi popularne kulture u romanu Orhana Pamuka *Zovem se Crvena*

U opseg pojma kulture ulaze najrazličitiji aspekti društvenog života, način življenja, rad, obrazovanje, način na koji ljudi jedu, oblače se, kupuju, vole, zabavljaju se, dakle na različite društvene prakse koje ljudi stvaraju i pomoću kojih organizuju i shvataju vlastiti svijet. Jednom riječju, kultura je mogla da podrazumijeva sve što se tiče ljudi i čemu su ljudi, pripadnici različitih klasa, davali određeno značenje.

Početkom dvadesetog vijeka u Velikoj Britaniji se počinje rađati zanimanje za kulturu i naslijeđe industrijalističke radne klase.

Naslovna strana engleskog izdanja

Ričard Hogart, Rejmond Vilijams i Edvard P. Tompson dokazali su da "obični" ljudi također učestvuju u stvaranju kulture kao i elita, te da je nemoguće diskvalifikovati ih, odsjeći od onog što čini jedan složen koncept kulture. Hogart i Rejmond Vilijams su bili pripadnici nižih slojeva društva, pa su imali direktan kontakt s ljudima koji su bili konzumenti masovne kulture, a uz to su bili i instruktori u novim večernjim školama koje su se otvarale u to vrijeme u Engleskoj s ciljem obrazovanja širih slojeva.

U romanu *Zovem se Crvena* nalazimo mnoštvo **elemenata kulture**, kako one rafinirane, tako i one nižih slojeva. Naš cilj je da istražimo neke značajne smjernice kulturalizma, te elemente visoke i niske kulture u romanu *Zovem se Crvena*. Krajnji cilj je da se dokaže kako kulturalni studiji, a u sklopu njih

popularna kultura, postaju dominirajući elementi modernističkih i postmodernističkih romana, i da je spoj književnosti i kulture postao neraskidiv:

- način uređenja interijera:

Skladno ukrašeni zidovi sobe, ukrasi na prozorima i ramovima, uvijene i okrugle šare na ćilimu crvenom kao bezglasni krik iz vašeg stisnutog grla, fino izvezeni žuti i plavičasti cjetovi na predivnom jorganu. (Pamuk, 2007 : 12)

- modni trendovi kad je odjeća u pitanju:

”Evo torbarke! Stigla torbarka! Imam najfiniji muslin dostojan svakog padišaha, sjajne šalove iz Kašmira, kadifu iz Burse, najbolje egipatsko platno za košulje, prekrivače od vezenog muslin, posteljenu, šarene maramice. Torbarka! (Pamuk, 2007 : 89)

- distinkcija između života elitnog sloja i “taloga” društva, prikazana kroz ceremonijalne običaje prilikom vjenčanja:

Međutim, Šekura iznad sebe nije imala ni baldahin od krvavaocrvene svile, koji su postavljali iznad svake bogate djevojke da bi je na njoj svadbi zaštitili od urokljivih očiju(...) a ni sluškinju koja bi išla pred njom, noseći velike svadbene svijeće ukrašene voćem, zlatnim i srebrenim listovima (...) Skinuvši sa konja svoju prelijepu mladu onako kako to tradicionalno čine mladoženje i, uzevši je pod ruku, iz torbe koju sam ranije pripremio, laganim pokretima, kako bi me svako mogao pratiti i uživati u tome, posipao sam srebrne novčiće po njoj.” (Pamuk, 2007 : 218)

- lokacije koje bogataši posjećuju radi razonode, opuštanja:

A sada su kafane mjesta gdje meraklije i bogataši uživaju sjedeći i izvodeći svakakve nepodopštine, zato kafane treba pozatvarati i prije nego tekije (...) Odu u kafanu i pijuci kafu toliko se izgube da slušaju što im govori obična džukela, misleći da je istina. (Pamuk, 2007 : 18)

- način darivanja najviših državnih vrhova te povodjenje za zapadnim manirom oblačenja kućnih ljubimaca:

Mletački dužd, osim silne kineske svile i kineske grnčarije s plavim cvjetićima, Nurhajat, kćerki našeg padišaha, poklonio je još nešto. Ne znate šta? Jedno evropsko kuće krzna mekanijeg od svile i samurovine. Pas je bio toliko prefinjen da je imao i odijelce od prave crvene svile. Priča se da u toj evropskoj državi svi psi nose odijela i da je jedna dama kada je ugledala golog psa, ili njegov organ, ne znam tačno, vrisnula: ‘Pa ta životinja je gola!’ i onesvijestila se. (Pamuk, 2007 : 20)

- trend iluminacije na “svemu i svačemu” i najčešće traženi motivi:

Izrađivao sam samo iluminacije i pozlate; ukrašavao sam margine stranica, bojio okvire, ucrtavao šareno lišće, grane, ruže, cvijeće, ptice, razigrane oblake u kineskom stilu, prepletene listove, šume boja i gazele, galije, vladare, drveće, palate, konje, lovce skrivene u njima... Prije sam ukrašavao i poneki tanjir, poleđinu ogledala, kašiku, ponekad tavanice vila i ljetnjikovaca na Bosforu, poneki kovčeg... (Pamuk, 2007 : 9-10)

Naslovna strana turskog izdanja

- pomama za vlastitim živopisnim slikama, odnosno portretima:

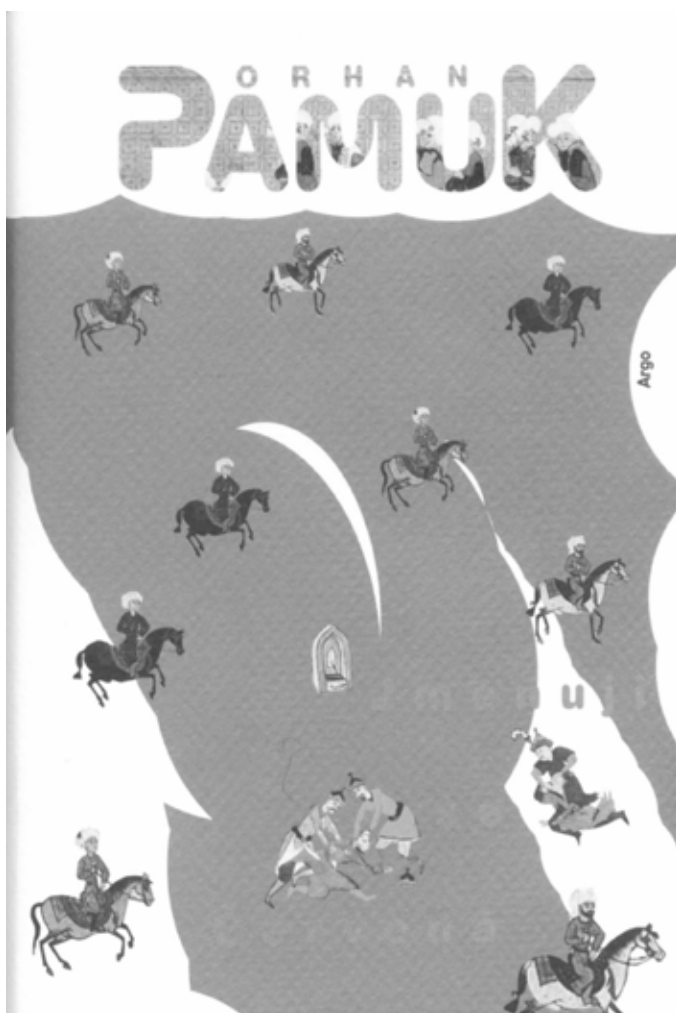
Kao da ih je zahvatila zaraza, svi su naručivali svoje portrete. (...) Oni bogati i moćni naručivali su portrete da bi predstavljali svjedoke i uspomene na njihovo postojanje, i kao simbol njihovog bogatstva i moći. Da vječno stoje ondje, pred našim očima, jedan drugome dokazuju svoje postojanje, ističući svoju posebnost i različitost. (Pamuk, 2007 : 114)

- iluminiranje zaljubljenih vladara u likovima vječitih mitskih ljubavnika:

Crtajući Ferhada, kako pati zbog ljubavi prema Širin, Medžnuna i Lejlu kako se čežljivo pogledavaju, Husreva i Širin, crtao je Kana i njegovu tatarsku krasoticu. (...) Kasnije, kad se zaljubio u mene, izradio je još jedan. No, umjesto Husreva i Širin nacrtao je sebe i mene, Crnog i Šekuru. (Pamuk, 2007 : 45)

- upliv usmenih predaja, priča i legendi u roman, odnosno u sofisticiranu umjetnost što je i razlog da se u većini eseja o Pamukovom stvaralaštvu uglavnom spominju dva uticaja: "borhesovsko pismo u ogledalu" i tradicija naracije – naslijeđe Hiljadu jedne noći:

Jednom davno u nekoj tvrđavi među brdima sjeverno od Herata živio jedan mladi kan koji je volio iluminacije i slikarstvo. Od svih žena u haremu volio je samo jednu. I prekrasna Tatarka voljela je samo njega. Cijele noći provodili su u vođenju ljubavi i bili su toliko sretni da su poželjeli da vječno traje. Shvatili su da je najbolji put do ostvarenja sreće posmatranje prelijepih crteža starih majstora nacrtanih u knjigama. Posmatrajući savršene crteže, koji su se neprestano ponavljali, osjećali su da vrijeme stoji i da se njihova sreća prepliće sa zlatnim vremenima o kojima priče govore. (Pamuk, 2007 : 96)

Naslovna strana češkog izdanja

- prividno jednostavan, ljubavni i kriminalistički zaplet prožet je religijskim i filozofskim promišljanjima što je zapravo sastavni dio jedne kulture:

Na kraju ispričat ću vam nešto i o franačkim slikarima ; ako ima onih kojima služe kao uzor, neka im to bude nauk. (...) Šetali jednom tako nekom franačkom livadom veliki franački slikar i neki drugi veliki umjetnik te razgovarali o umijeću i umjetnosti. Tokom šetnje pred njima se pojavi šuma. Onaj vještiji u slikarstvu, reče onom drugom: „Slikanje novim stilom zahtijeva veliki talenat. Kad nacrtáš neko drvo u ovoj šumi svako ko pogleda sliku, ako poželi, može doći ovamo i prepoznati ga među ostalima na osnovu te slike.“ Allahu sam zahvalan ja, ubogo drvo pred vama, što me nisu nacrtali sa takvim naumom. Ne zbog toga što se plašim da bi me, nacrtanog na taj način, istanbulski psi zapišavali misleći da sam pravo drvo, nego zato što ne želim da budem pravo drvo, nego ono što drvo predstavlja. (Pamuk, 2007 : 56)

- spoj popularnog kriminalističkog i ljubavnog romanesknog žanra:

Ko je moj ubica prema kojem osjećam toliki gnjev? Zašto me je ubio tako iznenada? Zapitajte se sami. Kažete jedan ko nijedan, svijet je pun bezvrijednih i podlih ubojica. Upozorit ću vas: iza moje smrti krije se gnusna zavjera upućena protiv naše vjere, tradicije i pogleda na svijet. (...) Kada sam stigao u grad mislio sam da tu postoji samo smrt, a onda sam sreo i ljubav. No, tada ,kad stigoh u Istanbul, ljubav je bila daleka i zaboravljena kao i moje uspomene na grad... (Pamuk, 2007 : 12)

Zaključak

Roman *Zovem se Crvena* je reprezentativan primjerak postmodernističkog stvaralaštva koji obiluje elementima svojstvenim baš tom književnom usmjerenju. Od tih karakteristika u dotičnom romanu najzanimljiviji je svakako povratak na zavodljivu, dinamičnu i nadasve „pitku“ fabulu, intertekstualnost, inspiracija poviješću te postupci poigravanja sa tačkom gledišta i participacije čitatelja.

Ovu fascinirajuću pripovijetku kazuju sami likovi pa svako novo poglavlje omogućuje uvid u događaje iz drukčije perspective, a čitatelj ima dojam da sva dešavanja gleda odozgo, iz udobne lože pozorišta. Promjenom tačaka fokalizacije Pamuk pokušava naglasiti kako ne postoji jedinstvena istina, već svaki lik ima svoju istinu u koju vjeruje i koju nesmiljenom žestinom brani. U tu borbu uvlači i čitatelja kojeg primorava da zauzme poziciju manje ili više imaginarnog književnog lika ili pak sudije koji će donijeti okrivljujuću ili amnestirajuću presudu.

Pamuk činom uvođenja čitatelja na statu čini da mu roman dobije predznak *popularno*, a vdiđeli smo na konkretnim primjerima kako je roman pun popularne i visoke kulture.

Ovaj roman je savršena ljubavna priča koja je prepuna intriga, ali ipak završava "happy endom", što također roman svrstava u kategoriju *popularno*. On je ujedno i misterij, fascinirajući triler, čija radnja teče hronološki i postupno do konačnog raspleta kao i kod svih kriminalističkih romana. Moguće je uočiti izvjesne sličnosti između Pamukovog romana *Zovem se Crvena* i Ecovog romana *Ime ruđe*, jer razjašnjenje ubojstva kod obojice služi samo zatvaranju narativnog dijela kriminalističke priče, ali ono što čini duhovni etimon djela ostaje u sjeni i ne dozvolja da se pronikne i interpretira.

Prožimajući ljubavno i kriminalističko ili ako upotrijebimo popularne pojmove, prožimajući ljubić i krimić, Pamuk je satkao djelo vrhunske vrijednosti, djelo koje je reprezentativno kao djelo postmodernizma, ali i djelo kulturalnih te novih, savremenih, još neistraženih studija.

Literatura

- Denić-Grabić, A. (2010). *Zovem se crveno – minijature o prošlosti*, Bosanskohercegovački roman na kraju XX stoljeća. Brčko: BZK Preporod.
- Eagleton, T. (2005). *Šta nakon teorije*. Zagreb: Algoritam.
- Lukić, J. (2001). *Metaproza: čitanje žanra*. Beograd: Stubovi kulture.
- Maalouf, A. (2002). *U ime identiteta. Nasilje i potreba za pripadnošću*. Zagreb: Biblioteka Prometej.
- Pamuk, O. (2007). *Zovem se Crvena*. Sarajevo: Denis.
- Said, E. (2001). *Kultura i imperijalizam*, u Izraz, Časopis za književnu i umjetničku kritiku, god. III, broj 10-11, Sarajevo.
- Solar, M. (2005). *Retorika postmoderne*. Zagreb: Matica hrvatska.
- The New Yorker Times, Updike, J. (2001). *Books, "Murder in Miniature,"*

Summary

The aim of this article is to seek some significant directions in culturalism and elements of high and low culture in the novel "My name is Red" by Orhan Pamuk. In these last years Pamuk, who is the most read Turkish author, sold many works and attracted not only domestic audience but also foreign audience, hence building himself an international career. Proof of that is a huge variety of rewards and acknowledgements, among which Nobel Prize for literature. The novel, that ensured a renowned place for Pamuk in world literature, will be here presented as attractive love story, an exciting thriller and a fascinating tale about differences in eastern and western understanding of religion, art, love and life as whole. The final goal is to show how cultural studies, and popular culture as a part of them, become dominant element in modern and postmodern novels and to prove that connection between literature and culture has become indivisible. □